

СТИЛІСТИЧНА ОЦІНКА СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ У ТЕКСТАХ ОРАТОРСЬКОГО ДИСКУРСУ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ

Пришляк М.В.

Національний університет «Львівська політехніка»

У сучасній лінгвістичній науці ораторський дискурс Давньої Греції залишається недослідженим. В даній статті проаналізовано функціонування складнопідрядних речень у текстах ораторського дискурсу. Досліджено особливості вживання умовних, відносних та питальних підрядних речень. Установлено, що складнопідрядні речення є досить багатими і багатосторонніми за своїми стилістичними і семантичними особливостями. Дослідження базується на матеріалі політичних промов найвидатнішого представника старогрецької риторики Демосфена.

Ключові слова: синтаксис, складнопідрядні речення, стилістичні можливості, ораторський дискурс, політичні промови.

Постановка проблеми. При комплексній семантичній обробці текстів ораторського дискурсу Стародавньої Греції досить важливим є синтаксичний аналіз, оскільки синтаксис через свій конструктивний характер (здатність до побудови нових структур з лексичного та морфологічного мовного матеріалу) має великі стилістичні можливості. А. І. Ефімов зазначає, що «ключ до стилю автора лежить, насамперед, в синтаксисі» і підкреслює, що «вся архітектоніка словесної тканини, відбір конструкцій, їх організація, розміщення і об'єднання у складні цілі – словом, уся словесна композиція твору перебуває у прямій залежності від своєрідності індивідуального синтаксису кожного автора» [7]. Однак, як зазначає В. П. Григор'єв, значення синтаксису визначається не лише смисловою і стилістичною значущістю синтаксичних одиниць, але передусім тим, що речення відображають спосіб мислення автора, його світогляд, ставлення до дійсності [5]. Тобто художність мови оратора зумовлюється перш за все синтаксичною будовою фрази, а її експресивність залежить від характеру авторського почерку.

Найважливіший аспект синтаксичної стилістики представляє стилістична оцінка синтаксичних засобів мови, що виявляє їх функціонально-стильову закріпленість та експресивні можливості [3, с. 152]. Стилiстично важливими для політичних промов ораторського дискурсу Стародавньої Греції є складні речення і переважно складнопідрядні, які є досить багатими і багатосторонніми за своїми стилістичними і семантичними особливостями. Складнопідрядні речення немовби «пристосовані» для вираження складних смислових і граматичних відносин, які дозволяють не тільки точно сформулювати ту чи іншу думку, а й підкріпити її необхідною аргументацією, дати певне обґрунтування [3, с. 181]. Такі речення містять різні відтінки і відповідно передають авторську точку зору на зображувану подію чи явище.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні поняття дискурсу є областю наукового знання, яка розвивається дуже активно, про що свідчать численні публікації вітчизняних та європейських дослідників. Серед аспектів дослідження та обговорення, які сьогодні є актуальними й привертають пильну увагу науковців, є лінгвістичні аспекти дискурсу, які досліджува-

ли Дж. Лакофф, М. Бахтін, М. Макаров, Е. Бенвеніст, О. Кубрякова; культурологічні: В. Красних, В. Карасик, С. Холл; семіотичні аспекти: П. Серіо, Р. Барт, Ж. Бодріяр; політичні: П. Чілтон, М. Ільїн, К. Шаффнер, Я. Торфінг та ін. В Україні цими питаннями займалися О. Селіванова, Р. Бубняк, І. Шевченко, Г. Жуковець, О. Скуратовська, В. Іванов, Р. Іванченко, В. Шкляр, Г. Яворська. Однак, незважаючи на великий інтерес дослідників до різних аспектів дискурсу, питання функціонування ораторського дискурсу практично не висвітлені і саме це пояснює актуальність нашого дослідження.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження стилістичного потенціалу складнопідрядних речень у текстах ораторського дискурсу Давньої Греції (на матеріалі політичних промов Демосфена).

Виклад основного матеріалу. Характеризуючи політичні промови ораторського дискурсу, ми спостерігаємо, що почерк автора вельми різноманітний у різних частинах, то рівний, спокійний, то бурхливий пристрасний, речення бувають то прості і досить короткі, то розтягуються до обширного і вельми складного періоду з великою кількістю підрядних речень. Таким періодом вважається структура, побудована з гармонійно організованих частин, які замикаючись у коло, створюють логічно та інтонаційно завершену і своєрідну одиницю мови [4, 9]: εἰεν: τί πρὸς τοῦτοίς ἐτι; ταχείας τριήρεις δέκα: δαί γάρ, ἔχοντος ἐκείνου ναυτικόν, καὶ ταχειῶν τριήρων ἡμῖν, ὅπως ἀσφαλῶς ἡ δύναμις πλέῃ. [16, 219, 2-6] – добре! Що ще крім цього? Десять швидких трієр. Бо, якщо він має флот, то треба і нам швидкісні трієри, щоб війсьको пліло безпечно.

В основі відмінностей між простими і складними реченнями – не міра складності думки мовця, а структура висловлювання. Ту саму думку автор може передавати і простими реченнями, і складними, але при цьому змінюється стилістичний характер висловлювання і його експресивність [4, 7]. Якщо просте речення надає текстам більшої емоційності, експресивності і динамічності, то складне відповідає за логічність та інтелектуальність [8, с. 271].

Складне речення порівняно з простим реченням здебільшого становить синтаксичне утворення дещо вищого рівня складності – змістової, граматичної і стилістичної, адже, просте речення

описує лише подію (ситуацію, відношення), тоді як складне відображає зв'язок між подіями, тобто дозволяє краще висловити і оформити складні логіко-поняттєві зв'язки. У цьому й полягає уся його семантична сутність [2, с. 180].

Відповідно до відтінків, що передаються у реченнях найпродуктивнішими ми виділяємо такі типи підрядних речень, що вживаються у політичних промовах Демосфена: відносні, питальні, часові, умовні, мети, додаткові, причинові, допустові і наслідкові.

Як найхарактерніші для текстів ораторського дискурсу ми виділяємо відносні (25%) та умовні (23%) підрядні речення, досить значущими є також питальні (16%), у меншій кількості зустрічаються додаткові (10%), часові (10%) і мети (8%), а в поодиноких випадках – наслідкові (4%), причини (3%) і допустові (1%) підрядні речення.

Активне вживання підрядних відносних речень в ораторському дискурсі пояснюється перш за все тим, що вони, представляють собою таку синтаксичну одиницю, в якій підрядна частина визначає назву одиничного предмета або декількох одиничних предметів, що не складають цілого класу або підкреслює дію, яка названа чи вказана у головній частині, і, таким чином, доповнює її змістову та структурну неповноту. У основу побудови речень цього типу покладений особливий принцип: підрядна частина є тим обов'язковим синтаксичним компонентом, який пояснює, поширює чи навіть замінює в головній певне слово або ж словосполучення (як лексико-морфологічну одиницю), сприяючи інформаційній повноті, структурній та смисловій завершеності всього складного речення. В одних випадках, де головна частина не виражає відносно закінченої думки, підрядна означальна частина доповнює її, розширює відомості про предмет дії, названий опорним словом, визначає та уточнює ознаку його і завершує структуру речення як самостійної синтаксичної одиниці. В інших випадках, коли в головній частині передається відносно закінчена думка, підрядна частина потрібна лише як засіб для передачі додаткових відомостей про предмет, названий опорним словом у головній частині, уточнення та конкретизації їх [10]: ἦν μὲν οὖν δίκαιον, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τοὺς ἐνεγκόντας τὰς ὑποσχέσεις, ἐφ' αἷς ἐπέισθητε ποιήσασθαι τὴν εἰρήνην, καλεῖν [17, 76, 1-4] – було б справедливо, афіньські мужі, запросити тих, які принесли обіцянки, яких ви послушалися, щоб укласти мир. У даному реченні оратор розширює відомості про людей, через обіцянки яких афіняни погодились укласти мир, і таким чином сприяє інформаційній повноті власного висловлювання. καὶ χρόνου βραχέος διελθόντος, μετὰ τοῦ προσοφλεῖν αἰσχύνην καὶ παθεῖν οἷα τῶν ὄντων ἀνθρώπων οὐδένες πόποτε πεπόνθασι ὑπὸ τούτων οἷς ἐβροήθησαν... [12, 298-299, 19-20, 1-4] – і коли пройшло небагато часу, вони наклали на себе ганьбу і терпіли таке, що ще ніколи ніхто з людей не переносив з боку тих, яким допомогли. У цьому випадку мовець за допомогою підрядної частини доповнює головну, визначаючи

наскільки велику ганьбу афіняни отримали від людей, яким допомогли¹.

Варто зауважити, що підрядна відносна частина приєднується до головної різноманітними сполучними засобами, які є носіями різних семантичних відтінків підрядної частини. Найбільш нейтральними і широко вживаними у текстах ораторського дискурсу для приєднання підрядної частини до головної є відносні займенники – ος, ὅσος, οἷος, які найвиразніше виконують зв'язкову функцію, вживаючись тоді, коли визначається назва одиничного предмета, а іноді і цілого класу предметів. Такі сполучні засоби завжди узгоджуються в роді, числі і відмінку з опорним компонентом, що міститься в головному реченні [10]. Рідше зустрічається відносний прислівник – ὡς, який підкреслює дію, іноді підсилюючись часткою περ. Καὶ γὰρ τοὺς ἐπὶ τῶν προγόνων ἡμῶν λέγοντας ἀκούω, ὥσπερ ἴσως καὶ ὑμεῖς, οὓς ἐπαينوῦσι μὲν οἱ παριόντες ἅπαντες, μισοῦνται δ' οὐ πᾶν, τοῦτο τῷ ἔθει καὶ τῷ τρόπῳ τῆς πολιτείας χρηθεῖν [15, 187, 5-9] – бо і я чуо, як можливо і ви, що оратори при наших предках, яких вихваляють всі виступаючі на трибуні, але яких не дуже наслідують, користувались таким звичаєм і способом в політиці².

Окрім підрядних відносних речень у політичних промовах у великій кількості задіяні й умовні періоди. Складнопідрядне речення із підрядним умови представляє собою складне речення, підрядна частина якого вказує на реальну, можливу, бажану або нереальну умову, за якої відбувається чи могло б відбуватися те, про що говориться в головному реченні [11, с. 218]. Найчастіше в ораторських творах зустрічаємо реальну умову (modus realis – 57 разів), іноді – бажану (modus eventualis – 32), і порівняно рідко – можливу (modus potentialis – 24) та нереальну (modus irrealis – 23). Такі підрядні речення мають додаткову експресивну інформацію, яка сприяє підвищенню прагматичної ефективності: εἰ μὲν γὰρ τις ἀνὴρ ἔστιν ἐν αὐτοῖς οἷος ἐμπειρὸς πολέμου καὶ ἀγώνων, τοὺτους μὲν φιλοτιμία πάντας ἀποθεῖν αὐτὸν ἔφη, βουλόμενον πάνθ' αὐτοῦ δοκεῖν εἶναι τάργας... [14, 157, 4-8] – якщо серед них є якийсь чоловік досвідчений у війні і сутичках, він говорив, що всіх таких він відштовхував через честолюбство, бажаючи, щоб здавалося, що всі справи є його. У даному складнопідрядному реченні мовець вживає реальну умову і тим самим подає експресивну інформацію про те, як ставився Філіпп до досвідчених у військових справах і з бойовими заслугами мужів. Καὶ ὑμεῖς, ἂν ἐν Χερρονήσῳ πύθησθε Φίλιππον, ἐκεῖσε βοηθεῖν ψηφίζεσθε, ἂν ἐν Πύλαις, ἐκεῖσε... [16, 232, 10-13] – і ви, якщо довідаєтесь, що Філіпп в Херсонесі, туди постановляєте послати допомогу, а якщо він – в Пилах, тоді туди. У цьому ж прикладі оратор використовує бажану умову і висловлює припущення, яке відноситься до майбутнього³.

Важливу роль в ораторських промовах відіграють також підрядні прямі і непрямі питальні речення, адже питальним реченням властива особлива експресія у вираженні різноманітних значень. За допомогою питальних речень мовець часто щось стверджує, повідомляє інформацію, знайомить слухачів з чимось важливим, уточнює щось, припускає, іноді й докоряє: ἄρα λογιζέται τις ὑμῶν, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καὶ θεωρεῖ τὸν

¹ Інші приклади див.: 14: 147 (3), 155 (9, 18), 157 (17, 18); 15: 173 (4), 181 (13), 184 (16); 16: 208 (16, 18), 210 (7, 15).

² Інші приклади див.: 16: 214 (2), 221 (12, 14), 225 (8); 13: 128 (19), 130 (6, 13); 133 (16).

³ Див.: 17: 49 (9, 12), 64 (2), 65 (2); 14: 151 (14), 154 (7-8), 160 (2, 13), 15: 177 (4, 13), 183 (3, 8, 10).

τρόπον δι' ὃν μέγας γέγονεν ἀσθενῆς ὢν τὸ κατ' ἀρχὰς Φίλιππος [13, 129-130, 18-20, 1] – чи хтось з вас, афінські мужі, обдумує і розглядає спосіб, яким Філіпп став сильним, будучи спочатку слабким? ἴσως δὲ ταῦτα μὲν ὀρθῶς ἡγεῖσθε λέγεσθαι, τὸ δὲ τῶν χρημάτων, πόσα καὶ πόθεν ἔσται, μάλιστα ποθεῖτ' ἀκοῦσαι [16, 222, 8-10] – можливо те, що говориться ви вважаєте правильним, але особливо бажаєте почути про гроші, скільки і звідки будуть. У першому випадку вживається пряме питальне речення, яке стверджує велику силу і могутність Філіппа, а у другому – непряме питальне речення, в якому уточнюється справа про гроші⁴. Такі питальні речення у промовах створюють враження невимуженості викладу, наближають оратора до слухачів, створюють відтінок розмовності, оскільки саме розмовному мовленню властиві такі яскраво-емоційні речення [1].

Крім того, слід звернути особливу увагу на таку характерну особливість питальних речень як емотивність – особливий аспект змісту речення і його вираження. Емотивність є одним із засобів реалізації експресивності. Це вираження емоцій – суб'єктивних реакцій людини, її переживань, що виникають під впливом зовнішніх факторів. Емоції різноманітні: це страх і радість, тривога і подив, задоволення і невдоволення. Емотивність відображає психологічний стан мовця і має на меті посилити вплив на слухача, вразити чи переконати його [2, с. 333]: νυνὶ δὲ πῶς ἡμῖν ὑπὸ τῶν χρηστῶν τούτων τὰ πράγματα ἔχει; ἀρά γ' ὁμοίως ἢ παραλησιῶς [15, 190, 5-8] – а як ідуть у вас справи тепер під керівництвом теперішніх чесних людей? Чи так само однаково, чи хоч подібно? У цьому прикладі мовець вводить пряме питальне речення, в якому виражає своє невдоволення і тривогу щодо наявних у державі справ і тим самим додає промові емотивності.

Стверджувальне експресивне значення додають ораторським промовам і риторичні запитання. Вони становлять значну за обсягом, специфічну за змістом, структурою і стилістичною функцією групу питальних речень. До питальних речень їх зараховують умовно, тільки через властиву їм своєрідну питальну інтонацію і те, що функцію засобів граматичного оформлення цих конструкцій виконує питальний займенник або питальна частка [6, с. 217].

Специфіка риторичного запитання полягає в тому, що воно не потребує відповіді на відміну від звичайного, оскільки відповідь вже вміщена

⁴ Див.: 61:48 (3), 52 (10), 53 (4), 59 (10); 59:187 (13,14), 191 (18); 56:306 (6).

⁵ Інші приклади див.: 12: 310 (13,14), 16: 234 (8,11), 235 (1,3), 13:129 (16).

чи смислово конденсована в самому запитанні [9, с. 149]. Через те що сутність питально-риторичних речень втілюється в специфічній питальній інтонації і що думка-судження в них виражається з особливою емоційністю, питально-риторичні речення широко представлені в публіцистиці і виконують функцію стилістично яскравого засобу мовлення [6, с. 217-218]: οὐχ ἅπαντα μὲν ἡμῶν προεἶληφε τὰ χωρὶ ἄνθρωπος, εἰ δὲ καὶ ταύτης κύριος τῆς χώρας γενήσεται, πάντων αἰσχίστα πεισόμεθα; οὐχ οὐς, εἰ πολεμήσαιεν, ἐτοίμως σῶσειν ὑπισχνούμεθα, οὐτοὶ νῦν πολεμοῦσιν; οὐκ ἔχθρος; οὐκ ἔχων τὰ ἡμέτερα; οὐ βάρβαρος [15, 183, 7-13] – хіба не всіма нашими укріпленими містами оволодів цей чоловік? А якщо він стане володарем і цієї країни, хіба не зазнаємо ганьби серед усіх? Хіба не воюють тепер ті, яких ми з готовністю обіцяли спасти, а якщо б вони почали війну? Хіба він не ворог? Не володіє нашим? Хіба він не варвар? У даному випадку мовець вдається до великої кількості риторичних питань, якими дає зрозуміти, якої відповіді він очікує – адже дійсно Філіпп захопив афінські укріплені міста і таким чином накликає на афінян ганьбу, він дійсно володіє чужим і є для усіх запеклим ворогом. Вживаючи такі запитання, оратор прагне привернути увагу слухачів до важливих подій чи явищ і у такий спосіб надає своїм промовам великої експресії⁵.

Слід зауважити, що фігура риторичного запитання не є такою простою, як здається на перший погляд. Хоча відповідь усім відома, але автор може ставити провокаційні запитання, тому що в нього є на це запитання зовсім інша відповідь (всі думають так, а насправді все інакше). В такий спосіб створюється стилістичний ефект оманливого очікування [9, 149]: ἀλλ' εἰς μὲν Λήμνον τὸν παρ' ἡμῶν ἵππαρχον δεῖ πλεῖν, τῶν δ' ὑπὲρ τῶν τῆς πόλεως κτημάτων ἀγωνιζομένων Μενέλαον ἵππαρχεῖν [16, 222, 1-4] – але якщо треба, щоб від нас на Лемнос плив гіппарх, щоб Менелай був начальником кінноти, яка бореться за володіння держави? Почувши це риторичне запитання, афіняни дійсно подумали б, що оратор радить їм послати Менелая у якості гіппарха, але мовець насправді цього не хоче.

Висновки і пропозиції. Таким чином, проаналізувавши синтаксичні засоби стилістики, ми дійшли висновку, що у текстах ораторського дискурсу надзвичайно продуктивними є складні речення, з багатьма підрядними, зокрема з відносними, питальними, часовими, умовними, мети, додатковими, причинними, допустовими і наслідковими. Такі речення вживаються з метою успішної комунікації, несуть додаткову експресивну інформацію і є засобами реалізації стратегій інформування.

Список літератури:

1. Богатько В. Особливості вживання та експресивне навантаження неповних питальних речень у публіцистичних діалогах [Електронний ресурс] / Валентина Богатько. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nzvdpu_filol/2009_11/zbirnuk%2011%20%202009/osoblubovosti%20vjuvannya.pdf
2. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка / В. Г. Гак. – М.: Добросвет, 2000. – 832 с.
3. Голуб И. Б. Грамматическая стилистика современного русского языка: учеб. пособие для вузов по спец. «Журналистика» / И. Б. Голуб. – М.: Высшая школа, 1989. – 208 с.
4. Гордієнко Т. В. Стилiстичне використання синтаксичних засобiв: методичнi вказiвки до практичних занять / Т. В. Гордієнко. – Частина II. – Севастополь: Вид-во СевНТУ, 2009. – 24 с.
5. Григорьев В. П. Грамматика идиостиля. В. Хлебников / А. Д. Григорьева. – М.: Наука, 1983. – 224 с.
6. Дудик П. С. Стилiстика української мови: навчальний посiбник для студентiв ВНЗ / П. С. Дудик. – К.: Академiя, 2005. – 344 с.

7. Ефимов А. И. Стилистика художественной речи / А. И. Ефимов. – М.: Изд-во МГУ, 1961. – С. 415.
8. Кожина М. Н. Стилистика русского языка: учебник / М. Н. Кожина, Л. Р. Дускаева, В. А. Салимовский. – М.: Флинта: Наука, 2008. – 464 с.
9. Мацько Л. І. Риторика: навч. посіб. / Л. І. Мацько, О. М. Мацько. – Вид. 2-ге, стер. – К.: Вища школа, 2006. – 311 с.
10. Пономарів О. Д. Стилiстика сучасної української мови: підруч. для студентів факультетів журналістики / О. Д. Пономарів. – Вид. 2-ге, стер. – К.: Либідь, 1993. – 248 с.
11. Соболевский С. И. Древнегреческий язык: учебник для высших учебных заведений / С. И. Соболевский. – СПб.: Летний сад, 2000. – 615 с.
12. Demosthenis Philippicae orationes Vet Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta: De pace / Demosthenis. – Frankfurtia. M.: Prostat in Officina Broenneria, 1829. – P. 296-313.
13. Demosthenis Philippicae orationes V et Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta: OL I / Demosthenis. – Frankfurtia. M.: Prostat in Officina Broenneria, 1829. – P. 121-140.
14. Demosthenis Philippicae orationes Vet Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta: OL II / Demosthenis. – Frankfurtia. M.: Prostat in Officina Broenneria, 1829. – P. 145-166.
15. Demosthenis Philippicae orationes Vet Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta: OL III / Demosthenis. – Frankfurtia. M.: Prostat in Officina Broenneria, 1829. – P. 173-193.
16. Demosthenis Philippicae orationes Vet Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta: PH I / Demosthenis. – Frankfurtia. M.: Prostat in Officina Broenneria, 1829. – P. 204-239.
17. Demosthenis Philippicae orationes Vet Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta: PH II / Demosthenis. – Frankfurtia. M.: Prostat in Officina Broenneria, 1829. – P. 46-86.

Пришляк М.В.

Национальный университет «Львовская политехника»

СТИЛИСТИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА СЛОЖНОПОДЧИНЕННЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ В ТЕКСТАХ ОРАТОРСКОГО ДИСКУРСА ДРЕВНЕЙ ГРЕЦИИ

Аннотация

В современной лингвистической науке ораторский дискурс Древней Греции остается неисследованным. В данной статье проанализировано функционирование сложноподчиненных предложений в текстах ораторского дискурса. Исследованы особенности употребления условных, относительных и вопросительных придаточных предложений. Установлено, что сложноподчиненные предложения являются достаточно богатыми и многосторонними по своим стилистическим и семантическим особенностям. Исследование базируется на материале политических речей выдающегося представителя греческой риторики Демосфена.

Ключевые слова: синтаксис, сложноподчиненные предложения, стилистические возможности, ораторский дискурс, политические речи.

Pryshliak M.V.

Lviv Polytechnic National University

STYLISTIC ASSESSMENT OF COMPLEX SENTENCES IN THE TEXTS OF THE ORATORICAL DISCOURSE OF ANCIENT GREECE

Summary

In modern linguistic science, the oratorical discourse of Ancient Greece remains unexplored. In this article the functioning of complex sentences in the texts of oratorical discourse is analyzed. The peculiarities of the usage of conditional, relative and interrogative subordinate sentences are studied. It has been established that complex sentences are quite rich and multilateral in their stylistic and semantic peculiarities. The research is based on the material of the political speeches of the most prominent representative of the Greek rhetoric of Demosthenes.

Keywords: syntax, complex sentences, stylistic possibilities, oratorical discourse, political speeches.